

Срби у Белој Крајини и њихов језик

У најјужнијој словеначкој регији, Белој Крајини, уз реку Купу, у непосредној близини границе са Хрватском, налазе се четири српска православна села – Бојанци, Мариндол, Милићи и Пауновићи. Православно становништво у овим селима представља потомке Ускока који су се у 16. веку населили у области некадашње војне границе између Отоманске империје и Хабзбуршке монархије.

Подручје на коме су Ускоци живели пре доласка у Белу Крајину није поуздано утврђено. У Бојанцима сматрају да је њихова прапостојбина негде у сливу реке Бојане у Црној Гори, док у Мариндолу постоји предање да су њихови преци дошли из Рашке. Етнолог Миленко Филиповић је, пре свега на основу лингвистичких података, покушао да докаже да су се Срби у Белу Крајину доселили из Херцеговине¹.

На основу како историјских, тако и лингвистичких података (презимена и топонима), јасно је да је подручје на коме се населило православно живље које је у 15. веку из јужних крајева бежало од Турака обухватало област далеко ширу од поменута четири села². Хроничар Јанез Вајкард Валвазор у 17. веку Ускоке у хрватском Жумберку и словеначкој Белој Крајини посматра као један етнос, који има заједничку веру, културу, начин живота, историјску судбину; данас се, међутим, не може више говорити о јединственој етничкој групи, јер је међу потомцима Ускока дошло до дивергенције како у погледу националног осећања, тако и у погледу језика и религије. Процес изградње нација у 19. веку поделио их је, наиме, у три групе: потомци српских Ускока на словеначкој територији који су прихватили католичку вероисповест постали су Словенци и данас говоре искључиво словеначким језиком, а исто је и са гркокатоличким становништвом са словеначке стране границе. Већина Ускока – гркокатолика у Жумберку данас су Хрвати, док становници четири преостала православна села у Белој Крајини данас пролазе кроз сложене и неуједначене процесе када је у питању језички и етнички идентитет.

Православно становништво у Белој Крајини некада је било много бројније; данас се, међутим, свело на поменута четири села у којима живи приближно 280 становника. У другим некада православним селима данас углавном живе католици и гркокатолици, и већина њих је монолингвална, говори само словеначки, док се у неким селима говори „мешано“.

Поменута насеља у Белој Крајини представљају најсеверозападније „острво“ српског језика. Говор Срба у Белој Крајини према својим особинама припада источно-херцеговачком дијалекту³. Тај говор се, заједно са културом, обичајима и вером,

добро чувао скоро пет векова, пре свега захваљујући веома строгим обичајним регулативама које су мешање са суседним католичким становништвом сводиле на минимум и, са друге стране, постојању институција школе и цркве; школе на српском језику постојале су све до шездесетих година 20. века, тако да је данашња најстарија генерација становника похађала наставу на српском језику, углавном код учитеља екаваца који су долазили из Србије; институција Српске православне цркве

4

била је снажан интеграциони фактор све до Другог светског рата. У овим селима врло дуго није било мешовитих бракова – невесте су довођене из суседних села или из православних села у Лики и Кордуну у суседној Хрватској – што је такође допринело очувању ове етнолингвистичке заједнице.

Данас, међутим, само најстарија генерација Срба у Белој Крајини има пуну компетенцију у употреби српског језика. Средња генерација српски користи у комуникацији са генерацијом својих родитеља, док најмлађа разуме српски, али га углавном не говори. Интензивни процес замене српског језика словеначким у овој заједници последица је друштвених промена које су наступиле после Другог светског рата: до тада сточарско и немобилно становништво почело се запошљавати у околним већим местима као што су Метлика, Чрномељ и Винаца, где је за комуникацију користило искључиво словеначки језик. Једна од последица ове мобилности је и појава мешаних бракова. Док је први мешани брак између Србина и Словенке изазвао велики отпор, данас су они пре правило него изузетак. Тако су данас у Бојанцима само две куће „чисто српске“, док је у свим осталим у другој генерацији или снаха Словенка или зет Словенац. Појаву мешаних бракова је, са друге стране, омогућило слабљење улоге цркве до кога је дошло због губљења образаца традиционалног живота и политичких прилика после Другог светског рата. Док је некада црква била од изузетне важности за интегритет ове српске заједнице данас је, по речима председника црквене општине Бојанци, најчешће само он присутан поред свештеника на иначе ретким службама у цркви. Села су некада имала своје свештенике, док данас у цркву у Бојанцима долази свештеник из Моравица, а у Милиће из манастира Гомирје у Хрватској, и то само једном у месец дана, односно за веће верске празнике .

На статус матерњег идиома Срба у Белој Крајини утицао је свакако још један историјски моменат – осамостаљењем Републике Словеније 1991. године један од стандардних језика у претходној држави постаје језик који се више не употребљава у јавној комуникацији. Из тог разлога, Срби у Белој Крајини данас словеначком језику приписују много већи престиж него свом матерњем идиому: словеначки је језик који омогућава потпуну интеграцију у шире друштвене структуре. Из тог разлога се у заједници променио и статус словеначких снаха: док би само пре неколико деценија синовљева намера да се ожени Словенком изазвала снажан отпор његових родитеља, данас се словеначка снаха сматра предношћу због своје компетенције на националном језику и могућности да децу добро научи том језику. У истом светлу треба посматрати и одлуку Срба у Белој Крајини да одбију иницијативу о отварању основне школе на српском језику која је дошла од словеначке владе убрзо по осамостаљењу Словеније.

Друштвена и језичка ситуација Срба у Белој Крајини и њихове праксе у употреби језичких средстава указују на поодмакли процес замене језика мањине језиком већине и са приличном се извесношћу може предвидети да ће у неколико наредних деценија српски језик у потпуности уступити место словеначком. Језичка ситуација у Белој

Крајини уклапа се у општије тенденције на европском плану када су у питању мањински језици, где преовлађује идеологија стандардног језика и једнојезичности. За једнојезичну већину у европским државама једнојезичност се чини као једино природно и пожељно стање, те су говорници других језика, по правилу припадници мањина и мигранти, стављени пред избор између усвајања језика већине и друштвене стигматизације и маргинализације. Престижни статус националних језика често условљава негативан став самих припадника мањинских заједница према свом језику: тако се може чути да њихов језик није прави језик, да има упрошћену граматичку структуру и да се њиме не могу изразити појмови из апстрактнијих сфера. Насупрот томе, већински или национални језик сматра се „пропусницом“ у шире друштвене структуре и институције и условом за интеграцију у друштво у за њега се везују појмови као што су 'модерно' и 'напредно'. И Срби у Белој Крајини свој говор описују као неаутентичну мешавину са тако великим бројем речи преузетих из словеначких и хрватских говора да се и његов статус језика доводи у питање. Доживљавају га искључиво као средство споразумевања на локалном нивоу и у складу с тим именују га по наше или према месту у коме се говори: по бојански, по милићи.

Др Тања Петровић

(Ауторица чланка је на ову тему одбранила докторску дисертацију октобра 2005 у Љубљани)

¹Миленко Филиповић, Српска насеља у Белој Крајини у Словенији, Радови АНУ БиХ 35, Сарајево 1970

²Филиповић (цит. дело, стр. 150) наводи да изван ових села живе још две православне породице у Перудини и Жуничима и једна у Адлешичима.

³Павле Ивић, Миграције и дијалекти Срба јекаваца, Из српскохрватске дијалектологије, Изабрани огледи III, Ниш 1991, стр. 270.

⁴ Православне цркве постоје у Бојанцима и Милићима, с тим што Мариндол и Пауновићи припадају црквеној општини Милићи.